

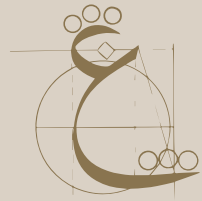

kadim

SAYI / ISSUE 7 • NİSAN / APRIL 2024

07

kadim

*“Kadim oldur ki
evvelin kimesne bilmeye”*

Kadim is that no one knows what came before.

kadim

Osmanlı araştırmalarına münhasır, altı ayda bir (Nisan ve Ekim) neşredilen, açık erişimli, çift kör hakem sistemli akademik dergi

A double-blind peer-reviewed open-access academic journal that is published semiannually (April and October) in the field of Ottoman Studies

SAYI | ISSUE 7 • NİSAN | APRIL 2024

İMTİYAZ SAHİBİ | PROPRIETOR

Burhan ÇAĞLAR

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ | MANAGING EDITOR

Ömer Faruk CAN

İRTİBAT | CONTACT

Kadim • Sakarya Üniversitesi

Esentepe Kampüsü, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, A Blok, Ofis: 110,
Serdivan/Sakarya (Türkiye) 54050

Telefon | Phone • 00 90 264 295 60 15

İnternet Adresi | Webpage • dergipark.org.tr/kadim • kadim.sakarya.edu.tr

E-posta | E-mail • kadim@sakarya.edu.tr

TASARIM | DESIGN Hasan Hüseyin CAN

BASKI | PRINTED BY

MetinCopyPlus • Artı Dijital & Baskı Merkezi

Türkocağı Cad. 3/A Cağaloğlu - Fatih / İstanbul

BASIM TARİHİ | PRINT DATE • NİSAN | APRIL 2024

ISSN 2757-9395 • E-ISSN 2757-9476

ÜCRETSİZ | FREE OF CHARGE

Kadim'deki makaleler, [Creative Commons Atıntı-Gayriticari 4.0 \(CC BY-NC\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Bilimsel araştırmaları kamuya ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracakı ilkesini benimseyen dergi, tüm içeriğine anında Libre Açık Erişim sağlamaktadır. Makalelerdeki fikir ve görüşlerin sorumluluğu sadece yazarlarına ait olup Kadim'in görüşlerini yansıtmazlar.

Articles in Kadim are licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 \(CC BY-NC\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) International License. Kadim provides immediate Libre Open Access to its content on the principle that making research freely available to the public supports a greater global exchange of knowledge. Authors are responsible for the content of contributions; thus, opinions expressed in the articles belong to them and do not reflect the opinions or views of Kadim.

“Kadim oldur ki
evvelin kimesne bilmeye”

DergiPark

EDİTÖR
EDITOR-IN-CHIEF

Arif BİLGİN | Yükseköğretim Kurulu

YAYIN KURULU
EDITORIAL BOARD

Necmettin ALKAN | Sakarya Üniversitesi
Serpil ATAMAZ | California State University, Sacramento
Zahit ATÇIL | İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Fatih BOZKURT | Sakarya Üniversitesi
Ömerül Faruk BÖLÜKBAŞI | Marmara Üniversitesi
Büşra ÇAKMAKTAŞ | Sakarya Üniversitesi
M. Talha ÇİÇEK | İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Filiz DIĞIROĞLU | Marmara Üniversitesi
Ella FRATANTUONO | University of North Carolina at Charlotte
Selim KARAHASANOĞLU | İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Miraç TOSUN | Karadeniz Teknik Üniversitesi
Kenan YILDIZ | İstanbul Medeniyet Üniversitesi

KİTAP İNCELEME EDİTÖRÜ
BOOK REVIEW EDITOR

Ömer Faruk CAN | Sakarya Üniversitesi

YAZIM VE DİL EDİTÖRLERİ
WRITING AND LANGUAGE
EDITORS

Burhan ÇAĞLAR | Sakarya Üniversitesi
Burak ÇİTİR | Sakarya Üniversitesi
Mehmet KERİM | Sakarya Üniversitesi
Bünyamin PUNAR | Sakarya Üniversitesi

TÜRKÇE DİL EDİTÖRLERİ
TURKISH LANGUAGE
EDITORS

Sedat KOCABEY | Sakarya Üniversitesi
Büşranur KOCAER | İbn Haldun Üniversitesi
Muhammed Emir TULUM | İstanbul Medeniyet Üniversitesi

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRLERİ
ENGLISH LANGUAGE
EDITORS

Didar Ayşe AKBULUT | Marmara Üniversitesi
İrem GÜNDÜZ-POLAT | Sakarya Üniversitesi
Hâcer KILIÇASLAN | Sakarya Üniversitesi

MİZANPAJ VE SOSYAL
MEDYA EDİTÖRÜ
LAYOUT AND SOCIAL MEDIA
EDITOR

Büşranur BEKMAN | Sakarya Üniversitesi

YAYIN SEKRETERİ
SECRETARIAT

Yusuf İslam YILMAZ | Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Evrensel İletişim Hayalinde Bir Osmanlı Aydını: Hüseyin Tevfik

AN OTTOMAN INTELLECTUAL
DREAMING OF UNIVERSAL
COMMUNICATION:
HÜSEYİN TEVFIK

SEVDA KAMAN*

ÖZ

ABSTRACT

Yapma dil projelerinin birçoğunda sözlü/yazılı iletişime elverişli, kolay ve çabuk öğrenildiği iddia edilen yeni bir dil inşa edilirken bazılarında pasigrafî ve kriptolojiye dayalı yazılı iletişim esas alınmıştır. Osmanlının kozmopolit yapısının, ana dillerinden başka dil bilmeyenlerin ticari ve sosyal ilişkilerini olumsuz etkilediğini gören 20. yüzyıl Osmanlı aydını Hüseyin Tevfik, (*İştinak Beyânı Musavver*) *Şifre-i Umûmî Târifâtı* (1326/1910) isimli eserinde sayısal işaretlerin evrenselliğinden yararlanarak geliştirdiği şifreleme sistemiyle dil öğrenme zahmeti olmadan farklı dilleri konuşanların anlaşabileceğini savunmuştur. Bu makalede Hüseyin Tevfik'in yabancı dil bilmeden evrensel yazılı iletişimin mümkün olduğunu göstermek gayesiyle kaleme aldığı ve çağının evrensel iletişim probleminde çözüm önerisi olarak sunduğu eserini incelemek ve aynı amaçla tasarlanan yapma dil projeleriyle karşılaştırarak yapma diller tarihçesine katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Makalede *Şifre-i Umûmî Târifâtı* tanıtıldıktan sonra eserin kriptoloji ve pasigrafîye dayalı diğer yapma dil projeleri ile arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları üzerinde durulacaktır.

In many artificial language projects, a new language was constructed, which was claimed to be suitable for oral/written communication and easy and quick to learn, while in others, written communication based on passigraphy and cryptology was taken as a basis. Hüseyin Tevfik, the 20th-century Ottoman intellectual who observed that the cosmopolitan structure of the Ottoman Empire negatively affected the commercial and social relations of those who could not speak a language other than their mother tongue, argued in his work *İştinak Beyânı Musavver*) *Şifre-i Umûmî Târifâtı* (1326/1910) that speakers of different languages could communicate with the encryption system he developed by utilizing the universality of numerical signs without the pain of learning a language. This article aims to analyze Hüseyin Tevfik's work, which he wrote to show that universal written communication is possible without knowing a foreign language and which he presented as a solution to the universal communication problem of his time, and to contribute to the history of artificial languages by comparing it with artificial language projects designed for the same purpose. After introducing *Şifre-i Umûmî Târifâtı* (1326/1910), the article will focus on the similarities and differences between the work and other artificial language projects based on cryptology and passigraphy.

Anahtar Kelimeler: Evrensel Yazılı İletişim, Yapma Diller, Pasigrafî, Kriptoloji, Hüseyin Tevfik.

Keywords: Universal Written Communication, Artificial Languages, Passigraphy, Cryptology, Hüseyin Tevfik.

MAKALE BİLGİSİ | ARTICLE INFORMATION

Makale Türü: Araştırma Makalesi | Article Type: Research Article
Geliş Tarihi: 13 Haziran 2023 | Date Received: 13 June 2023
Kabul Tarihi: 30 Ağustos 2023 | Date Accepted: 30 August 2023

ATIF | CITATION

Kaman, Sevdâ. "Evrensel İletişim Hayalinde Bir Osmanlı Aydını: Hüseyin Tevfik". *Kadim* 7 (Nisan 2024), 113-128.
doi.org/10.54462/kadim.1313879

* Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, skaman@bartin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8167-8961.

“Şimdi biz istiyoruz ki umûmî bir şifre olsun da umûm insanlar yazılan bir yazıyı kendi lisanlarına göre halledebilsinler. Meselâ yalnız Türkçe okuyup yazmak bilen bir Osmanlı her türlü merâmını yalnız Çince okuyup yazmak bilen bir Çinliye anlatabilsin, kezâ yalnız Almanca bilen bir Alman, bir Hintli ile yazı yazarak görüşebilsin. Hâsılı dünya yüzünde binlerce muhtelif lisan ile mütakellim olan insanlar kendi lisanlarından başka bir lisan ile tekellüm etmek ve yazmak bilmeseler bile bütün küre-i arz sekencesiyle görüşebilsinler, bu mümkün müdür? Evet mümkündür.”

Hüseyin Tevfik bin İsmail Zühdi

GİRİŞ

Farklı dilleri konuşan ulusların evrensel iletişimi için kurgulanan yapma dillere ilgi; özellikle 19. yüzyılın son çeyreğinde başlayıp 20. yüzyıl itibarıyla artmıştır. Doğal dillerin aksine yapma diller (icat dilleri/ planlı/yapay diller), bir kişi ya da komisyon tarafından bilinçli olarak yapılandırılmış ve ses sistemi, dil bilimsel yapısı doğal diller örneksenerek tasarlanmış, bağımsız bir tarihsel gelişimi ve arka planı olmayan, herhangi bir evrim süreci geçirmemiş dillerdir.¹ Yapma diller, her ne kadar dünyanın ortak bir iletişim dili ile daha iyi bir yer haline getirilebileceğine dair mütevazı umutlarla beslenseler ve barışın anahtarı olarak yansıtılsalar da çoğunlukla bir başarısızlık tarihi² olarak nitelendirilmiştir. İnsanlık için Babil Kulesi'nden çıkış anahtarı olarak sembolize edilen yapma diller, bu hümanist düşünceler dışında sömürgecilik ve misyonerlik faaliyetleri için de bir aygıt olarak kullanılmak istenmiş ancak döneminde çokça taraftar bulan ve bugün bile konuşanı bulunan *Esperanto* (1887) gibi yapma diller bile edebî ve felsefi dil oluşturamadıkları ve pratikte amaçlarına ulaşamadıkları için ütopyik girişimler olarak değerlendirilmişlerdir.

Yapma dillerin tarihçesine bakıldığında bazı kaynaklar başrahibe Hildegard von Bingen'in 1150'de kurguladığı, Eco'nun mistik vahiy dili olarak nitelendirdiği³ ve bilinçli olarak yaratılmamış düşsel (onirik) diller arasında gösterdiği³ *Lingua Ignota*'yı; bazıları ise Muhyî-i Gülşenî (1528-1604)'nin 1574'te 10.000 madde başını içeren ortak kültür dili oluşturma gayesiyle kurguladığı *Bâleybelen*'i dünyanın ilk yapma dili olarak göstermektedir.⁴

17. yüzyılın ortalarındaki yapma dillerin bir kısmında pasigrafı (yazılı her sembolün bir kavramı temsil ettiği yazı sistemi) ve kriptoloji (şifreli belgeler bilimi) esas alınmıştır. Bu yüzyılda kusursuz dili arayanlar ve evrensel yazılı iletişim aracı tasarlamak arzusuyla hareket edenler F. Lodwick , P. Labbé, P. Bermudo T. Urquhart, C. Beck, J. Becher, G. Dalgarno, I. Newton, A. Kircher, J. Komenský, G. Leibniz, J. Križanis, J. Wilkins, F. Besnier, de Bermonville gibi döneminin bilimde ve felsefede güçlü isimleridir.⁵ 18. yüzyılda da evrensel iletişim ile ilgili dil tartışmaları devam etmiş, çok rağbet görmeyen yapma dil önerileri sunulmuştur.⁶ 19. yüzyılda teknolojik gelişmelerle ve keşiflerle sınırları daralan dünyada başta

1 Engin Yılmaz, *Temel Dil Bilgisi Sözlüğü* (Ankara: Pegem Akademi, 2014), 113.

2 Arika Okrent, *In the Land of Invented Languages: Adventures in Linguistic Creativity, Madness, and Genius* (New York: Spiegel & Grau, 2009), 14.

3 Umberto Eco, *Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı* (İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2004), 4.

4 Mustafa Koç, “Bilim Tarihinin İlk Yapma Dili Bâleybelen”, 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi: Felsefe = International Congress of Asian and North African Studies, ed. Zeki Dilek vd. (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 2008), 3/269.

5 Okrent, *In the Land*, 258-259.

6 Okrent, *In the Land*, 259.

tüccarlar, misyonerler ve bilim adamları için ortak dil ihtiyacı daha derinden hissedilmiş, bu ihtiyaca çözüm sunmayı hedefleyen yüze yakın yapma dil icat edilmiştir.⁷ 19. yüzyılda rağbet gören ve yardımcı dünya dili olma ümidi veren diller *Volapük* (1879) ve *Esperanto* (1887)'dur. Bu iki dili destekleyen heyetler kurulmuş, kongreler düzenlenmiş, haklarında destekleyici yazılar yazılmış, bu dillerde gazeteler ve kitaplar basılmıştır. Bu dillere dair eserler Osmanlı Türkçesine de çevrilmiş, konuyla ilgili 1893-1917 yılları arasında *Volapük Yani Lisân-ı Umûmî*, *Esperantoca-Türkçe Kamus*, *Lisân-ı Umûmî: Esperanto*, *Esperanto'nun Dürûs-ı Evveliyesi* isimli kitaplar basılmıştır. *Servet-i Fünun* dergisinde *Volapük* ve *Esperanto*'yu tanıtan ve savunan makaleler yazılmıştır.⁸

Uluslararası yardımcı dil⁹ olma amacıyla oluşturulan sözlü ve yazılı iletişime elverişli yapma dillerin yanında, yalnız evrensel yazılı iletişim için sayıların ve matematiğin rasyonelleştirici gücünden, sayısal işaretlerin evrenselliğinden yararlanılarak tasarlanmış pasigrafik ve kriptolojik yapma dil projeleri de vardır.

Bu çalışmada bu projelerden biri olan *Şifre-i Umûmî Târifâtı*'nın¹⁰ amaçları ve kapsamı hakkında bilgiler verilerek pasigrafik ve kriptolojik diğer yapma dil projeleriyle benzerlik ve farklılıkları üzerinde durulmuştur. Türkçe literatürde yapma dillere yönelik yayınlar yok denecek kadar azdır. Bu makale, Osmanlıda yapma dil girişimleri ile ilgili çalışmalara ve yapma diller tarihçesine katkı sunmayı amaçlamaktadır.

1. (*İştirak Beyânı Musavver*) *Şifre-i Umûmî Târifâtı*'nin Amaçları ve Kapsamı

Birbirinden farklı dilleri konuşan topluluklardan oluşan Osmanlının kozmopolit yapısı; gündelik hayatında ana dilini kullanan bireylerin bazı durum ve şartlarda Türkçe bilmesini gerekli kılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde Müslüman nüfusun dışında Rum-Ortodoks, Ermeni, Yahudi topluluklarının dilleri de konuşulmaktaydı.¹¹ Bu koşullarda yetişen Hüseyin Tevfik bin İsmail Zühdü hiç kuşkusuz ana dilinden başka dil bilmeyenlerin yaşadığı güçlükleri gözlemlemiş, bu durumdan etkilenerek yazılı iletişimde ortaklığı sağlayacak şifreli bir sistem geliştirmiştir. Onun bu durumu *Esperanto*'nun mucidi Zamenhof'u anımsatmaktadır. Zira Zamenhof da Lehçe, Rusça, Yidiş gibi farklı dillerin konuşulduğu bir bölgede yetişmiş, bu insanların birbirleriyle anlaşmakta güçlük çektiğini görmüş, evrensel dil fikriyle *Esperanto*'yu icat etmiştir.

Hüseyin Tevfik bin İsmail Zühdü'nün hayatı ve ailesine dair Osmanlı arşivinde herhangi bir bilgi ulaşılamamaktadır fakat eserinde Fransızcadan bu dile hâkim olduğunu gösteren örnekler vermesi, devrindeki Batılı yapma dil mucitleri gibi evrensel iletişimi önemsemesi ve bu minvalde bir proje geliştirmiş olması, onu II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı aydınlarından biri olarak değerlendirmemize vesile olmaktadır.¹²

7 Ayrıntılı bilgi için bk. Okrent, *In the Land*, 259-263.

8 Sevda Kaman, "Osmanlı Matbuatında Yapma Diller", *Türkiyat Mecmuası* 32/2 (2022), 17.

9 20. yüzyılda yaklaşık üç yüz elli yapma dil önerisi sunulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. Okrent, *In the Land*, 263-274.

10 Bu matbu eserin bir nüshası İSAM Kütüphanesinin Osmanlıca Risaleler Veri Tabanı'nda yer almaktadır. Çalışmada bu nüshadan yararlanılmıştır.

11 Yelda Saydam, "Language Use In The Ottoman Empire And Its Problems", *Ekklesiastikos Pharos* 91/1 (2009), 38.

12 Sevda Kaman, *Dillerle Temasta Şifreleme Örneği Hüseyin Tevfik'in (İştirak Beyânı Musavver) Şifre-i Umumi Târifâtı* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2018) 35.

Hüseyin Tevfik'e göre insanlığın düşüncelerini ifade edebileceği bir vasıta işlevini görecek olan *Şifre-i Umûmî Târifâtı* sayesinde yazılı bir metin her ulusun kendi diliyle okunabilecektir. Yazar eserindeki genel şifrelerle anlaşma fikrinin ilk defa kendisi tarafından düşünüldüğünü eserinin "İfâde-i Muharrir" başlıklı ön sözünde "Kâriin-i kiram işbu eserdeki mevzûnun elbette ilk defa olarak eseri vücûda getiren âcizleri tarafından tasavvur edilmiş bir keyfiyet olduğunu tasdik buyururlar."¹³ cümlesiyle ifade etmiştir. Hüseyin Tevfik, her isteyenin eserini kaynak göstermesi koşuluyla Osmanlı hâkimiyeti altındaki bütün vatandaşları tarafından kullanılabilceğini hatta diğer dillere tercüme edilebileceğini¹⁴ ümit etmiş, bu beklentiyle eserinin tüm telif haklarından vazgeçmiştir.

Hüseyin Tevfik, 1910 (1326) yılında İstanbul'da basılan yirmi sayfalık risalesinde şifreleme sistemini Osmanlı Türkçesini esas alarak açıklamış, örnek olması ve şifrelerin/kodlamaların daha iyi anlaşılması adına Osmanlı Türkçesinin ünlüleri ve ünsüzleri için alfabetik şifre listesini hazırlamıştır.¹⁵

Yazar eserinde tarif ettiği şifreleme sistemine göre esas alınan/parametre dilin ve diğer dillerin şifreli cep sözlüklerinde bulunması gereken özellikleri ve sözlüğün hangi esaslara göre düzenleneceğini detaylıca açıklamıştır. Risalesinin ön sözünde¹⁶ önerilerinin kabul görülmesi ve *Şifre-i Umûmî*'nin faydasına kanaat getirilmesi durumunda şifreli sözlüklerin hazırlanabileceğini dolaylı olarak ifade eden yazar, eserine örnek şifreli cep sözlük/sözlükler eklememiş, sözlüklerin tertibini tarif etmekle yetinmiştir. Hüseyin Tevfik, eserinin birinci bölümünde şifreli sistemin genel hatlarına, şifreli sisteme göre hazırlanacak sözlüklerin özelliklerine yer vermiştir. Eserinin ikinci bölümde ise şifreli sistemde özel isim ve çokluk eki almış isimleri yazabilme kurallarını, isim ve fiil çekimlerinde şifrelemeyi örneklerle açıklamıştır. Eserde özel isimlerin yazımının daha iyi anlaşılması için üç örnek verilmiştir: *İstanbul* [(53,14) (3, 52, 27) (1, 58, 25)], *Edirne* [51 (9, 53, 11) (27, 51)], *Konya* [(23, 57, 27) (30, 52)]. Bu örneklerde görüldüğü üzere kelimeler Türkçenin heceleme kurallarına göre şifrelendirilmiştir. Bu durumda şifreli sözlüğü kullananların bu kurallara hâkim olması beklenmektedir. Yazar yine bu bölümde *sevmek, okumak, dökmek, öldürmek, kırmak, oynamak* fiillerinin farklı zaman ve şahıslara göre çekimlerinin şifreli sistemdeki karşılıklarını vermiştir.¹⁷ Fiil çekimlerinde paydaya şahıs ekinin şifresi, paya kip ekinin şifresi yazılmaktadır.

Eserin "Tetimme" başlıklı bölümünde durum eklerinin, bildirme ekinin, birinci teklik/çokluk şahıs iyelik eklerinin şifreleri verilmiş, konunun anlaşılması adına örnekler sıralanmıştır.¹⁸ Buna göre isim çekimlerinde paya ismin yalın hâli, paydaya ise ismin aldığı durum ekinin şifresi yazılmalıdır. Yazar, isim ve fiil çekimine ilişkin örnekler verirken şifreli sisteme göre bir sözlük hazırladığı için kelimeleri yazmak zorunda kaldığını, şifreli sözlükler hazırlandığında kelimenin yerini rakamların alacağını belirtmiştir. Fiil ve isim çekimi için verilen örnekler ($sevecekti = (+sevmek \frac{9}{3})$, $evlerimiz = \frac{(ev)2}{7}$, $dayısının = \frac{day}{2,1}$) incelendiğinde şifreli sözlüğü

13 Hüseyin Tevfik bin İsmail Zühdü, (*İştirak Beyânı Musavver*) *Şifre-i Umumî Târifâtı* (İstanbul: Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1326), 2.

14 Hüseyin Tevfik, *Şifre-i Umumî Târifâtı*, 2.

15 Hüseyin Tevfik, *Şifre-i Umumî Târifâtı*, 13. (bk. Ek 1)

16 Hüseyin Tevfik, *Şifre-i Umumî Târifâtı*, 2.

17 Hüseyin Tevfik, *Şifre-i Umumî Târifâtı*, 14-15. (bk. Ek 2)

18 Hüseyin Tevfik, *Şifre-i Umumî Târifâtı*, 18. (bk. Ek 3)

kullanan kişinin Türkçenin morfolojik özelliklerini bilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Eserin ikinci bölümündeki bilgilerden sonra şifreli cümle örnekleri verilmemiştir. Bu bölümde verilen bilgilere göre okur, örneğin “Evlerimiz temizlendi” cümlesinin $evlerimiz = \frac{(ev)2}{7}$ temizlendi = (+temizlenmek $\frac{3}{3}$) şeklinde yazılacağını şifrelere bakarak çözümler yapabilir. Bu örnekte *ev* ve *temizlenmek* kelimelerinin şifreleri ancak esere uygun esas dilin sözlüğü hazırlandığında yazılabilir.

Sonuç bölümünde yazar şifreleme sisteminin esaslarını altı maddede özetlemiştir :

“1. Çoğul yazılan bir isim parantez içine alınıp parantez üzerine kare işareti konmalıdır:

()²

2. Fiil çekimlerinde (+47 $\frac{9}{3}$) örneğinde olduğu gibi parantez içerisinde olumlu fiil çekimi için +, olumsuz fiil çekimi için - işaretleri kullanılmalı, fiil için ise tam sayı ve kesirli ifade kullanılmalıdır.

3. Özel isimler köşeli parantez içinde yazılmalıdır: []

4. Kelimeye isim çekim eklerinden birisi gelirse $\frac{86}{3}$ gibi kesir şeklinde yazılmalıdır.

5. Böylelikle bu usullere göre yazılmış bir yazıyı çözmeden önce özel isim, çoğul, fiil veya eklerin bulunduğu yerler tek bakışta kolaylıkla ayırt edilebilir.

6. *Şifre-i Umûmî*'ye göre yazılmış şifreli yazışmalarda cümlelerin kolayca anlaşılması için kısa olması lazımdır ve her cümleyi bir diğerinden ayırmak için 8 şeklinde bir bölüm ayırıcı işareti kullanılmalıdır.”¹⁹

Eserde kesirli, ondalıklı sayı ve rakamlarla birlikte parantez, köşeli parantez, üslü ifade, artı, eksi gibi sayısal işaretlerin şifreli sistemdeki karşılıkları detaylıca tarif edilmiştir. Yazar, eserindeki tariflere göre hazırlanacak esas alınan/parametre dilin sözlüğündeki şifrelerle Fransızca, İngilizce, Çince, Rusça, Farsça vs. dilleri için hazırlanacak çok dilli sözlüklerdeki şifrelerin aynı olması durumunda bu dilleri konuşanların sadece Türkçe yazılmış bir yazıyı anlamayacağını, aynı zamanda birbirleriyle de dil bilmeden iletişim kurabileceklerini savunmuştur. Buna göre örneğin Türkçede *ab* (su) sözcüğü ı ise, diğer dillerdeki *su* anlamındaki kelimenin şifresi de ı olmalıdır. Bu şifreleme sistemine göre her dilde kelimelerin şifreleri aynı da olsa farklı morfolojik ve söz dizimsel yapılarla sahip diller için cümle çevirilerinde sıkıntılar çıkabileceği Hüseyin Tevfik'in gözünden kaçmış olmalıdır.

Hüseyin Tevfik milletlere göre rakamların farklılık taşıdığını bildiği için eserinin “İstirat” isimli bölümünde kodlama sistemi için Arap veya Frenk (Avrupa) rakamlarından birinin tercih edilmesi gerektiğini, seçilen rakamların şekillerinin bulunması, bu rakamların şekillerinin ezberlenmesi, şifrelerin günden güne farklılık göstermemesi için de daima aynı rakamlarla yazılması gerektiğini ifade etmiştir.²⁰

19 Hüseyin Tevfik, *Şifre-i Umûmî Târîfâtı*, 19-20; Kaman, *Dillerle Temasta Şifreleme*, 62-63.

20 Hüseyin Tevfik, *Şifre-i Umûmî Târîfâtı*, 11-12.

Hüseyin Tevfik'in şifreleme sistemine göre yazılı iletişim kurabilmek için eserindeki tariflere uyularak hazırlanmış çok dilli şifre anahtarlı sözlüklere sahip olmak ve bu sözlüklerin giriş kısmında tarif edilen yöntemlere bakmak ya da ezberlemek gerekmektedir. Bunun yanı sıra eserdeki tariflere göre yazılmış şifreli bir mesajı/metni anlayabilmek için şifreli sözlüğü kullanan kişinin esas alınacak dilin fonetik, morfolojik, söz dizimsel özelliklerini bilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bu durum yazarın ana dilinden başka dil bilmeden şifrelemeyle evrensel yazılı iletişimin mümkün olabileceği iddiasını diller arası cümle çevirileri noktasında zayıflatmaktadır.

2. Pasigrafik/Kriptolojik Evrensel Yazılı İletişim Önerileri ve *Şifre-i Umûmî*

Matematik evrenin ortak dilidir. Nitekim evrensel dil girişimlerinin bir kısmı da matematiğin standart sisteminin evrenselliğinden yararlanmış, matematik dilini ve kriptolojiyi esas almışlardır. Bunlardan en eski tarihli P. Bermudo'nun (1610-1648) matematiksel-kombinatoryal yöntemleri öngören bir aritmetik isimlendirici sistemine dayalı *Arithmeticus Nomenclator, Mundi omnes nationes ad linguarum & sermonis unitatem invitans, Auctore linguæ (quod mirère) Hispano quodam, verè ut dicitur, muto* (1653) isimli eseridir.²¹ Bermudo'nun, Jacopo Silvestri'nin şifreli olarak doğru yazmak ve yorumlamak için hazırlamış olduğu *Opus Novum* (1526) isimli kriptolojik eserinden ilham aldığı düşünülmektedir. Çünkü Silvestri'nin eserine benzer şekilde Bermudo da zaman, durum ve sayı ilişkilerini ifade etmek için nokta ve vurgulardan oluşan bir sistem kullanmıştır.²² Bermudo'nun şifreleme sistemine dair bilgileri Schott'tan aktaran Eco, sistemin karmaşık bir yapısı olduğunu belirtmiş, yazımdaki noktaların, vurguların ve diğer işaretlerin sistemi kullanışsız hâle getirdiğine dikkat çekmiştir.²³ Bermudo'nun şifreli sistemindeki gibi Hüseyin Tevfik'in eserindeki kodlama sisteminde de sadece rakamlar, kesirli sayılar değil; ()², [], +, -, 8, ÷ gibi birtakım işaretlerden yararlanılmıştır. *Şifre-i Umûmî*'ye göre *çalışkan çocuk* yazılmak istenirse şu işaretleri kullanmak gerekmektedir: "Lügatte *çalışkan* kelimesinin 4500, *çocuk* kelimesinin rakamı 4800 olsa 8 4500, 4800 *çalışkan çocuk* ve 8 4500 (4800)² *çalışkan çocuklar* olmuş olur."²⁴ Yine eserdeki sisteme göre *sevmek* fiilinin gelecek zaman birinci tekil şahıs zamirine göre çekimi *seveceğim* = (+sevmek $\frac{9}{3}$) şeklindedir. Bu örnekteki 7 rakamı gelecek zamanın, 1 rakamı ise birinci tekil şahıs zamirinin şifresidir.²⁵ Bu açıdan bakıldığında Hüseyin Tevfik'in şifreli sisteminin P. Bermudo'nunki gibi karmaşık bir yapısı olduğu söylenebilir. Çünkü kullanıcının işaretleri *Şifre-i Umûmî*'ye göre tasarlanmış sözlüğe (kılavuza) bakarak kullanması ya da ezberlemesi gerekmektedir.

17. yüzyılda evrensel dilin gerekliliğini savunanlardan biri olan Cave Beck (1623- 1706), her ne kadar ticari ilişkilerde evrensel dilin önemli olduğunu vurgulasa da onun asıl amacı evrensel iletişimle fethedilmemiş yeni topraklarda İncil'in yaygınlaştırılmasına katkı sunmaktır.²⁶ Beck'in *The Universal Character, By Which All the Nations of the World May*

21 F. Gerhard Strasser, *The Rise of Cryptology in the European Renaissance, in The History of Information Security: A Comprehensive Handbook*, ed. Karl Maria Michael de Leeuw vd. (Amsterdam: Elsevier B.V., 2007), 34.

22 Strasser, *The Rise of Cryptology in the European Renaissance*, 35.

23 Eco, *Avrupa Kültüründe*, 172.

24 Hüseyin Tevfik, *Şifre-i Umûmî Târifâtı*, 12.

25 Hüseyin Tevfik, *Şifre-i Umûmî Târifâtı*, 16.

26 Eco, *Avrupa Kültüründe*, 176.

Understand One Another's Conceptions, Reading Out of One Common Writing Their Own Mother Tongues (1657) isimli eserinin temelinde dünyanın tüm uluslarının “evrensel karakterler” vasıtasıyla anlaşmasını sağlayabilmek düşüncesi vardır. Beck, eserinde şifreleme için rakam, harf ve işaretlerden yararlanmışır. Örneğin “Babana ve annene saygı göster” cümlesinin şifreleri “leb2314 2477/p & 2477/pf” şeklindedir.²⁷ Eserin benzer amaçla yazılan diğer eserlerden farkı telaffuza önem vermesidir. Onun şifreli sisteminde cümlenin telaffuzunu sağlayabilmek için sayıları ezberlemek gerektir ki bu da iletişim için bir engel teşkil etmektedir. Eserindeki sözlükte 3.996 madde başı vardır; bu sözlükte iki veya daha fazla eş anlamlı kelime tek bir madde ile gösterilmiştir.²⁸ Hüseyin Tevfik eserinde kuralları, şifreli sözlüğün mantığını ve tanzimini anlatmış ancak Beck’in yaptığı gibi şifreli sisteminin örnek sözlüğünü hazırlamamıştır. Hüseyin Tevfik’in eseri paligrafik tariflerden ibarettir. Her iki eserde rakam ve işaretler şifreleme aracı olarak kullanılmıştır.

17. yüzyıldaki evrensel dil girişimlerinden amaçları ve sayılardan yararlanma fikri bakımından *Şifre-i Umûmî* ile paralellik gösteren bir diğer eser Athanasius Kircher’in (1601-1680) *Polygraphia Nova Et Universalis Ex Combinatoria Arte Directa* (1663) isimli eseridir. Kircher’in amacı pasigrafik uluslararası bir alfabe projesi ile farklı dilleri konuşan ulusların mektuplaşabilmesini sağlamaktır.²⁹ Athanasius Kircher aslında başrahip, sözlükçü, tarihçi, kriptograf ve okültist olan Johannes Trithemius’un 1518’de basılan eseri *Polygraphia*’daki şifreli sistemi geliştirmiştir. Stenografi (gizlenmiş yazı/bilgiyi gizleme bilimi) uzmanı Trithemius’un *Polygraphia*’sı sihir ve büyü alfabesinin eski bir kaynağı olarak sayılsa da kendisinden sonra yazılan pasigrafik eserlere ilham olmuştur.³⁰ Athanasius Kircher (1601-1680) *Polygraphia Nova Et Universalis Ex Combinatoria Arte Directa* (1663) isimli eserinin III. Ferdinand’a hitaben yazdığı ön sözünde eserindeki sistemi “bütün dillerin tek bir dile indirgenmesi” olarak yüceltmıştır.³¹ Bu bağlamda Kircher ile Hüseyin Tevfik’in herhangi bir kimsenin kendi ana dili dışında başka bir dil bilmeden yazılı olarak anlaşabilmeyi mümkün kılmak için tasarladıkları eserlerinin amaçları aynıdır. Kircher şifreleme yoluyla “bütün ortak eğitim dillerini” içeren bir sözlüğün yapılabileceğini belirtse de³² eserini beş dili (Latince, İtalyanca, İspanyolca, Fransızca, Almanca) kapsayan ve iki çeşitlemesi bulunan bir sözlük niteliğinde hazırlamıştır.³³ Hüseyin Tevfik de eserinin diğer dillere tercüme edilebileceğini iddia etmiş, ancak şifreleme sistemini Osmanlı Türkçesini esas alarak açıklamış ve yer yer Fransızcadan örnekler vermiştir. Kircher’in çalışması fikir olarak orijinal değildir öte yandan eserine kendisinin hazırlamış olduğu beş dilli evrensel sözlüğünü eklemesi onu diğer çalışmalardan ayırır. Eco’ya göre her dilin Latincenin dil bilgisine indirgenebileceğini varsayan bu karmaşık sistem, çeviride sıkıntılar çıkarabilecek bir şekilde tasarlanmıştır. Örneğin Almanca söz dizimi izlenerek şifrelenmiş bir mesajın kelimesi kelimesine Fransızcaya çevrilmesi ilginç sonuçlar verecektir.³⁴ Yukarıda da bahsedildiği gibi *Polygraphia*’daki diller arası çeviri problemleri *Şifre-i Umûmî* için de geçerlidir.

27 Eco, *Avrupa Kültüründe*, 168.

28 Vivian Salmon, “Cave Beck: a Seventeenth Century Ipswich Schoolmaster and His “Universal Character”, *The Study of Language in 17th-Century England* (Amsterdam: John Benjamins, 1979), 176.

29 Eco, *Avrupa Kültüründe*, 165.

30 Jim Reeds, “Solved: The Ciphers in Book 3 of Trithemius’s Steganographia.” *Cryptologia* 22/4 (1998), 2.

31 Eco, *Avrupa Kültüründe*, 165.

32 McCracken, George. “Athanasius Kircher’s Universal Polygraphy”, *ISIS The University of Chicago Press on behalf of The History of Science Society* 39/4 (1948), 215.

33 Eco, *Avrupa Kültüründe*, 165.

34 Eco, *Avrupa Kültüründe*, 167.

Çok dilli bir kodlama sistemi olan *Polygraphia*'nın amaçları Şifre-i Umûmî ile ortaktır ancak her iki projenin yöntemleri birbirinden farklıdır. Hüseyin Tefvik şifreli sözlüğün nasıl hazırlanacağını tarif ederken Kircher Latince, İtalyanca, İspanyolca, Fransızca ve Almanca'yı kapsayan bir sözlük hazırlamıştır. Kircher'in sözlükleri ampirik ölçütlere göre seçilmiş 1228 terimi içermektedir. Hüseyin Tefvik'e göre esas dil Türkçe olursa hazırlanacak şifreli sözlük Şemsettin Sami'nin *Kâmûs-ı Türki*'sindeki (1901) birinci kelime olan *ab'* dan *ye* (ي) harfinin en sonuncusu olan *yiyici* kelimesine kadarki kelimeleri içerebilir. Ancak yazar *Kâmûs-ı Türki*'deki tanımların, eş anlamlı ve çokluk bildiren kelimelerin şifreli sözlüğe dâhil edilmesi gerektiğini de eklemiştir. Hazırlanacak bu şifreli sözlük bir sayfasında küçük puntolarla 1000 kelime olacak şekilde en fazla 30 sayfalık cep sözlüğü niteliğinde olmalıdır.³⁵ Kircher sözlüğünde yaygın ve sıklıkla kullanıldığını düşündüğü kelimelere yer verirken Hüseyin Tefvik esas alınan dilin mevcut sözlüklerinden birini (*Kâmûs-ı Türki*) seçmeyi önermiştir.

Joachim Becher (1635-1682), *Character Pro Notitia Linguarum Universali* (1661) isimli eserinde Kircher gibi beş dili değil, Latinceyi esas alarak oluşturduğu şifreli sistemini anlatmıştır. Eco, Kircher'in eseri 1663'te basılmışsa da el yazması olarak daha erken tarihlerde dolaşıma girdiği için Becher'in bu eserden etkilenmiş olabileceğini ancak Becher'in sözlüğü'nün Kircher'in sözlüğüne göre kelime sayısı bakımından (neredeyse 10.000 terim) daha kapsamlı olduğunu aktarmıştır.³⁶ Becher'in eserinde her kelimeyi bir Arap rakamı karşılımaktadır ancak bütün halkların Arap rakamlarını okumayı bilmediği kuşkusuna kapılan Becher, rakamlar dışında nokta ve çizgilerden oluşan görsel bir sistem geliştirmiştir. Bu sistemde sözlük maddesine şeklin sağındaki ve ortasındaki sayısal değerlerin, dil bilimsel biçimbirimler listesine soldakilerin gönderme yaptığını aktaran Eco, Becher'in bu karmaşık ve anlaşılmasız görsel sistemi eklemesinin eserinin amacını sekteye uğrattığını belirtmiştir.³⁷ Becher ile Hüseyin Tefvik'in eserlerinin amaçları ortak, yöntemleri birbirinden farklıdır.

Batchelor'a³⁸ göre Kircher ve Leibniz Otuz Yıl Savaşları'nın (1618-1648) ardından dini anlaşmazlıkların, Latincenin kullanımının azalmasının ve Habsburg imparatorlarının Alman prensleri üzerinde güç kullanma konusundaki artan yetersizliklerinin ortaya çıkardığı toplumsal parçalanma sorununu oldukça net bir şekilde görmüşler ve bu soruna çözüm olarak kriptografiye dayalı yapay dil girişimlerinde bulunmuşlardır. Buradan da anlaşıldığı üzere kriptoloji başlangıçta savaş ve devlet sırlarını gizlemek için başvurulan bir metotken 17. yüzyılda Latincenin geçerli dil (*lingua franca*) olma işlevini yitirmeye başlaması ve Roma İmparatorluğu'nun gücünün azalması gibi sebeplerle iktidarın korunması için yapma dil projelerinde tercih edilen bir metoda dönüşmüş, adeta iktidar aygıtı olarak kullanılmıştır.

Bu isimler dışında "kusursuz dil" arayışında olan filozoflar da matematik dilinden yararlanarak matematiğin kesinliği ile dilin fazlalıklarından ve anlaşılmasızlığından kurtulmayı amaçlamışlardır. Örneğin Leibniz'in (1646-1716) "evrensel karakteristik (*characteristica universalis*)"i her temel düşünceyi nitelendiren bir karakteristik sayı esasına yani temel veya asal sayıları eşleştirmeye dayanmaktadır. Buna göre "*İnsan, akıllı hayvandır*" önermesindeki *hayvan* terimi (13, -5) ve *akıllı* terimi (-8, -7) olduğunda daha sonra bu terimin (insan)

35 Hüseyin Tefvik, *Şifre-i Umumî Târîfâtı*, 6-8.

36 Eco, *Avrupa Kültüründe*, 169.

37 Eco, *Avrupa Kültüründe*, 169.

38 Robert Batchelor, "The Republic of Codes: Cryptographic Theory and Scientific Networks in the Seventeenth Century", *Stanford* (10 Ekim 2022).

karşılığı olan karakteristik sayı $(13x+8) - (5x7)$ şeklinde gösterilir yani *insan* terimi $+104, -35$ 'dir.³⁹ Leibniz'in hiçbir zaman gerçekleştirilemeyen *characteristica universalis* düşüncesi ile *Şifre-i Umûmi*'nin ortak noktası sayıların esas alınmasıdır. Hüseyin Tefik, Leibniz'in aksine matematik işlemlerinden yararlanmamış ancak matematik işaretlerini anlamak için bir sembol olarak kullanmayı önermiştir. Leibniz kusursuz dile ulaşmaya çalışırken Hüseyin Tefik yabancı dil bilmeyenlerin gündelik hayatını kolaylaştıracak bir sistem geliştirmek istemiştir.

Ticaret kodundan esinlenerek yaratılan, sayılara dayalı bir yapma dilin varlığından bahseden *Communication And Language: Networks Of Thought And Action* isimli eserde, bu yapma dilin konuşmaktan ziyade ticarete iletişim için uygun olduğu ve kriptolojinin karmaşıklığını taşıdığı ifade edilmiş ancak bu dilin ismi, mucidi ve tarihi hakkında bilgi verilmemiştir:

"Aslında bu önermenin ardında yatan düşünce, bir ülkeden diğerine mesajların telekom edilmesi için kullanılan ticari kod kitaplarında zaten kullanılmaktadır. Bu sistem konuşmak için değil, sınırlı bir kelime dağarcığına sahip ticari mesajlar göndermek için oldukça uygundur; fakat her bir fikir için farklı bir sembole sahip olması bizi ideografik yazının muazzam karmaşıklığına götürür."⁴⁰

Belirli kelimelerle iletişimi zorunlu kılan bu kriptolojik ve pasigrafik yapma diller, farklı isimlerce farklı zamanlarda evrensel iletişim için önerilmiş ancak sözlü ve yazılı iletişime elverişli, kolay ve çabuk öğrenildiği iddia edilen yapay diller kadar rağbet görmemiştir. Bu dillerle aynı kaderi paylaşan *Şifre-i Umûmi Târifâtı*, devrinde ve sonrasında ilgi görmeyen bir proje olarak kalsa da Hüseyin Tefik'i çağdaşı Osmanlı aydınlarından ayıran nokta, evrensel iletişim için *Esperanto* ve *Volapük* gibi yapma dilleri önermeyip çözüm araması ve yaratıcı bir girişim örneği ortaya koymasıdır.

SONUÇ

Yapma dillerin amacı, öğrenilmesi zaman ve uzun uğraşlar isteyen doğal dillerin aksine kuralları kolaylıkla öğrenilebilen, herhangi bir ulusa ait olmadıkları için tarafsız olarak nitelendirilen evrensel sözlü ve yazılı iletişim için bir dil üretmek ve böylelikle dünya üzerindeki dil sayısının çeşitliliğinin oluşturduğu iletişimsizliğin aşılabilesini sağlamaktır. Evrensel yazılı iletişimi esas alan yapma dil projelerinde ise amaç sayı ve işaretlerin evrenselliğinden yararlanarak anlaşabilmeyi sağlamaktır. P. Bermudo, C. Beck, J. Becher, A. Kircher gibi isimlerin öncülüğünde 17. yüzyılda Avrupa'daki yapma dil arayışlarında Roma İmparatorluğu'nun gücünü korumak, dinî anlaşmazlıkları ortadan kaldırarak doğrudan ve dolaylı yollardan iktidar kurmak ve iktidarın devamını sağlamak için kriptolojiden faydalanılmıştır. Bunun yanında Beck gibi İncil'in fethedilmemiş topraklarda yaygınlaşması amacıyla misyonerlik faaliyetleri için evrensel dile yönelenler de olmuştur.

39 Kutsi Kahveci, "Evrensel Karakterizm Üzerine", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/28-29 (2002), 303.

40 Gerald Barry vd. (ed.), *Communication And Language: Networks Of Thought And Action* (London: Macdonald, 1965), 78.

Hüseyin Tevfik'in kriptolojiye dayalı eseri *Şifre-i Umûmî Târifâtı*, ana dilinden başka dil bilmeyenlere yardımcı olmak için hazırlanmış kılavuz niteliği taşıyan bir öneri kitabıdır. Eser dünya üzerinde farklı dilleri konuşanların başka bir dilde konuşmayı ve yazmayı bilmeden yazılı iletişim yoluyla görüşebilmelerinin mümkün olduğu iddiasını taşımaktadır. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Osmanlı matbuatında yapma dillerle ilgili makaleler yazıldığı, yapma dil kılavuzlarının Osmanlı Türkçesine aktarıldığı göz önüne alındığında Hüseyin Tevfik'in evrensel iletişim meselesine çözüm getirmesini dilediği eserini neden yazdığı anlaşılmaktadır. Ancak Hüseyin Tevfik'in amacı iktidar aygıtı olarak uluslararası bir şifreli sistem geliştirmek ya da dönemin modernleşme sürecine katkıda bulunmak değildir. *Şifre-i Umûmî Târifâtı*, entelektüel duyarlılıkla kaleme alınmış bireysel bir çalışmanın ürünüdür. Yazarın ön sözdeki "Osmanlı hâkimiyeti altındaki bütün vatandaşlarımız" ifadesinden anlaşıldığı üzere eserin yazılmasındaki itici güç Osmanlı'nın kozmopolit yapısıdır. Yazar ticaretle ve gündelik hayatta ana dilinden başka dil bilmeyenlerin yaşadıkları iletişim sıkıntılarını gözlemlemiş, bu duruma çare olarak sayısal işaretler yoluyla yabancı dil bilmeyenlerin gündelik hayatını kolaylaştıracak evrensel yazılı iletişimin gerçekleştirilebileceği bir sistem geliştirmek istemiştir. Ayrıca yazar yabancı dil öğrenmenin güçlüklerine dikkati çekmek için eserinde sıklıkla "ana dilinden başka dil bilmeden" ifadesini kullanmıştır. Eserin yazıldığı dönemde yabancı dil bilenlerin ve okur-yazar sayısının az olması yazarın çabasını daha anlaşılır kılmaktadır.

Bu makalede karşılaştırılan yapma dil projeleriyle *Şifre-i Umûmî Târifâtı*'nın amaçları ve yöntemleri benzerlikler taşısa da yazar kitabının ön sözünde, eserinde ele aldığı fikirlerin/ önerilerin ilk defa kendisi tarafından tasavvur edildiğini eserinin ilk cümlesinde ifade etmiştir. Nitekim Hüseyin Tevfik'in makalede bahsi geçen Latince menşei 17. yüzyıl ürünlerinden veya Batı'da yapılan çalışmalardan haberdar olması dönemin koşulları düşünüldüğünde zor bir ihtimal olarak gözükmektedir. Yazarın bu eserlerden ziyade kültürel belleğin etkisiyle tarih düşürme işinde kullanılan "ebced hesabı"ndan esinlenerek alfabedeki harflere karşılık rakamsal değer verme yöntemini geliştirmesi ihtimal dâhilindedir. Yazara göre *Şifre-i Umûmî Târifâtı* kadar eserin merkezindeki fikir yani insanların evrensel şifrelerle görüşebilme ihtimali de önemlidir. Hüseyin Tevfik, çağının evrensel iletişim engellerini ortadan kaldırmak için tasarladığı şifreli sisteminin yararına kanaat getirilip uygulanması durumunda eksikliklerinin çikabileceğini, bu durumda eklemeler yapılabileceğini ifade etmiştir.

Bütün insanlığın yabancı dil bilmeden iletişim kurabilmesi ümidiyle tasarlanan *Şifre-i Umûmî Târifâtı*'na göre gündelik hayat pratiğinde kısa cümleli günlük konuşmaların yazılı olarak yapılması için eserdeki tariflere uygun hazırlanmış (biri esas dilin sözlüğü olmak üzere) en az iki sözlükle dolaşmak, bu sözlüklere bakarak kriptolu yazıyı yazmak ve çözmek gerekmektedir. Bu sebeple Hüseyin Tevfik'in projesinde ve makalede tanıtılan diğer eserlerde şifre anahtarları ve çok dilli sözlükle tüm diller için anlaşılır olmak amaçlına da pratik ve işlevsel olmayan bu kodlama sistemleri hayata geçirilemeyecek kadar karmaşık bulunmuştur. Çünkü bu projelerde kriptonun karmaşık yapısının iletişimi sekteye uğratacağı, dilin yazıdan çok konuşmaya dayalı olduğu göz ardı edilmiştir.

Yapma diller, doğal diller arasındaki fonetik, semantik, morfolojik ve söz dizimsel ayrılıklar gibi yabancı dil öğrenilmesinin önündeki engelleri en aza indirmek amacıyla tasarlanmışlardır ancak evrensel yazılı iletişimi esas alan yapma dillerde durum farklıdır. Şifreleme sistemleri ne dayalı yapma dil projelerinin her birinde doğal diller esas alınmış, şifre anahtarları da olsa

çevirilerde esas alınan dilin kurallarını başka dile uygulamak sıkıntı yaratmıştır. Bu sebeple örneğin Latince esas alınarak yazılan şifreli bir mektubu okuyan bir kişinin, mektubu kendi diline çevirdiğinde sıkıntılar yaşamaması kaçınılmazdır. Benzer durum *Şifre-i Umûmî* için de geçerlidir. *Şifre-i Umûmî Târifâtı*'na göre yazılmış bir metni anlayabilmek için esas alınan dilin morfolojik ve söz dizimsel yapısına hâkim olmak gerekmektedir. Bununla birlikte bu projelerdeki kodlama sistemleri bilgisayar programlama diline, yapay zekâyâ zemin hazırlamış ve bu yönüyle bir şekilde amaçlarına ulaşmış, insanlığa hizmet etmişlerdir.

.....
Araştırma & Yayın Etiği: Bu makale, en az iki kör hakem tarafından incelenmiş ve *iThenticate* taramasıyla intihal ve benzerlik raporu oluşturulmuştur. Makale, araştırma ve yayın etiğine uygundur.

Etik Beyanı & Çıkar Çatışması: Bu makalenin yazarı çıkar çatışması bildiriminde bulunmamış, makalenin hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik kaidelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm çalışmalara atıf yapıldığını beyan etmiştir. Libre Açık Erişim bu makale, [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansına sahiptir.

Research & Publication Ethics: The article underwent a double-blind peer-review process involving two or more reviewers, and an *iThenticate* scan was conducted to detect potential plagiarism and similarity issues. The article was found to comply with established research and publication ethics standards.

Ethical Declaration & Conflict of Interest: The author of the article has disclosed no conflicts of interest and has affirmed that the manuscript was prepared in adherence to ethical and scientific principles and that all relevant sources were accurately cited. This is a Libre Open Access article under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) license.

.....

KAYNAKÇA

Yayımlanmış Eserler

- Barry, Gerald vd. (ed.). *Communication And Language: Networks Of Thought And Action*. London: Macdonald, 1965.
- Eco, Umberto. *Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı*. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2004.
- Foer, Joshua. "Annals of Linguistics: Utopian For Beginners". *New Yorker* 24/31 (December 2012), 86-97.
- Hüseyin Tevfik bin İsmail Zühdi. *(İştirak Beyânı Musavver) Şifre-i Umûmi Târîfâtı*. İstanbul: Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1326.
- Kahveci, Kutsi. "Evrensel Karakterizm Üzerine". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/28-29 (2002), 299-311.
- Kaman, Sevda. *Dillerle Temasta Şifreleme Örneği Hüseyin Tevfik'in (İştirak Beyânı Musavver) Şifre-i Umûmi Târîfâtı*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2018.
- Kaman, Sevda. "Osmanlı Matbuatında Yapma Diller". *Türkiyat Mecmuası* 32/2 (2022), 717-736.
- Kircher, Athanasius. *Polygraphia Nova Et Universalis, Ex Combinatoria Arte Detecta (Etc.) In Tria Syntagmata Distribute*. Rome: Varesius, 1663.
- Koç, Mustafa. "Bilim Tarihinin İlk Yapma Dili Bâleybelen". 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi: Felsefe = International Congress of Asian and North African Studies*. ed. Zeki Dilek vd., 3/269-278. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 2008.
- McCracken, George. "Athanasius Kircher's Universal Polygraphy". *ISIS The University of Chicago Press on behalf of The History of Science Society* 39/4 (1948), 215-228.
- Okrent, Arika. *In the Land of Invented Languages: Adventures in Linguistic Creativity, Madness, and Genius*. New York: Spiegel & Grau, 2009.
- Reeds, Jim. "Solved: The Ciphers in Book 3 of Trithemius's Steganographia". *Cryptologia* 22/4 (1998), 1-28.
- Salmon, Vivian. "Cave Beck: a Seventeenth Century Ipswich Schoolmaster and His 'Universal Character'". *The Study of Language in 17th-Century England*. Amsterdam: John Benjamins, 1979.
- Saydam, Yelda. "Language Use In The Ottoman Empire And Its Problems". *Ekklesiastikos Pharos*. 91/1 (2009), 38-57.
- Strasser, Gerhard F. "The Rise of Cryptology in the European Renaissance". *The History of Information Security: A Comprehensive Handbook*. ed. Karl Maria Michael de Leeuw vd. 1-49. Amsterdam: Elsevier B.V., 2007.
- Yılmaz, Engin. *Temel Dil Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: Pegem Akademi, 2014.

Elektronik Kaynaklar

Batchelor, Robert. "The Republic of Codes: Cryptographic Theory and Scientific Networks in the Seventeenth Century". Stanford. Erişim 10 Ekim 2022. <http://www.stanford.edu/dept/HPS/WritingScience/Cryptography.htmlviewed5/12/2004>.

EKLER

EK 1

— ۱۲ —

کوره بز الفبا ترتیب ایلملم اسبو ترتیبه کورده بئول السنه
سأرده بولاسه کوره ترتیب ایلملمد .

ب	پ	ت	ث	ج	ح	د	ذ	ر	ز
۱۳	۱۷	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴
۳	۲	۱	۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴
۳۶	۲۵	۲۴	۲۳	۲۲	۲۱	۲۰	۱۹	۱۸	۱۷
۱۶	۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷
۶	۵	۴	۳	۲	۱	۰	۹	۸	۷
۳۰	۲۹	۲۸	۲۷	۲۶	۲۵	۲۴	۲۳	۲۲	۲۱

سکنز حرف املاییده قولایقله قرتبقی اییون. ۵۰ دن اعتباراً
رقله ارابه ایلملم .

۵۱	فتحه خفیه	آ	ا
۵۲	فتحه قیله	ا	ا
۵۳	کسره خفیه	ا	ا
۵۴	کسره قیله	ا	ا
۵۵	ضمه خفیه مبسوطه	و	و
۵۶	ضمه خفیه مقبوضه	و	و
۵۷	ضمه قیله مبسوطه	و	و
۵۸	ضمه قیله مقبوضه	و	و

برای ایجریسنده اسم خاص اولدنی مان آکلانلمسی اییون
اولی دانما شوکللمه برکه ایجریسنده یازملی [حرف

شفره عمومی
تبر عاتی

—————

مؤلف :

حسین توفیق بن اسماعیل زهدی

—————

اشهر کتابده منصوره شفره عمومی وجوده کیم بولایسه کندی لمان
مادد زادنن غیری لمان بیلمان مختلف ملتا اولدی کیم بکر لاه ورتیه بیلیمه

—————

استانبول - ۱۱۱۱

—————

طبعینست لاریکی

Hüseyin Tefvik bin İsmail Zühdü, *Şifre-i Umûmî Târîfatı*, iç kapak ve alfabetik şifre listesi, 13.

- ۱۰ -

۱ سونم	۱ سوشم	۱ سوي ايدم
۲ سوك	الح	الح
الح		
۶ ماضي اتم	۷ مستقل مطلق	۸ مستقل مقدم
۱ سوش اينم	۱ سوه جكم	۱ سوش اوله جكم
۹ صورت شريبه زمان حال	۱۰ زمان ماضي	۱ سوش اوله جكم
۱ سوه جكم	۱۲ صورت انشائيه ۱۳ حكاية حال ماضى	۱۴ صورت امر به ۱۲ صورت انشائيه ۱۳ حكاية حال ماضى
سو	كسو ماديم	سو
سولم		سولم
سولكز		سولكز
۱۷ اسم مفعول	۱۵ ماضي اتم	۱۶ اسم فاعل
۱ سولش	كسوش اوله ايدم	سون
۲ سولشكن ، سولش اولان	۱۸ زمان ماضي	
	۱ سوش اولاق	

بو واده هر لسانه كوره ده اوضوح ايله آكلانلمسى ايجون
 rimer قملنك تصريفاتنه كوره نونه ايدق افعالنه بنه كره

- ۱۴ -

املا، كره ايجيريسنه مستقل اوقونه بختارى قديرده آيزى حصر فبرى
 ربط ايتنكلى حاليه ربطيله كوره ايجيريسنه آريجه اولاق
 (شوبله بر محمد بياد قونلى سلامت وسهرت قرانت ايجون
 الزمدر .

مثال

[(۳۰،۱۴) (۳۰،۲۷) (۳۰،۲۷)] استانبول
 [(۲۷،۵۱) (۲۷،۵۱)] ادره
 [(۲۲،۵۷،۲۷) (۲۲،۵۷،۲۷)] قونية

فعالر

۱ سويوز ايدم	۱ زمان حال	۲ حكاية حال ماضى
۲ سويوز ايدك	۱ سويوز ايدم	۱ سويوز ايدك
۳ سويوز ايدى	۲ سويوز ايدك	۳ سويوز ايدى
۴ سويوز ايدى	۳ سويوز ايدى	۴ سويوز ايدى
۵ سويوز ايدى	۴ سويوز ايدى	۵ سويوز ايدى
۶ سويوز ايدى	۵ سويوز ايدى	۶ سويوز ايدى
۳ ماضى محدود	۴ ماضى محدود	۵ ماضى مقدم

الح ۶ نجي جمع غايه قدر

Şifre-i Umûmî Târîfâtı, fiil çekimi şifreleri ve örnekler, 14-15.

